૨ નિર્દોષ પંખીને

કલાપી

સુરસિંહજી તખ્તસિંહજી ગોહિલ : અમરેલી જિલ્લાના લાઠી ગામના આ કવિ રાજ પરિવારમાં ઉછર્યા હતા. રાજકોટની શાળામાં પ્રાથમિક શિક્ષણ મેળવ્યા પછી તેમણે અંગ્રેજી, સંસ્કૃત, ફારસી, ઉર્દૂ વગેરે ભાષાનો અભ્યાસ કર્યો હતો. રાજકીય ખટપટો અને લગ્નજીવન બાબત તેમણે અનેક સંઘર્ષોનો સામનો કર્યો છે. 'કલાપીનો કેકારવ' તેમનો સુંદર કાવ્યસંગ્રહ છે.

પ્રસ્તુત કાવ્યમાં કવિના હૃદયમાં રહેલી પક્ષી પ્રેમની સંવેદના ભારોભાર પ્રગટ થયેલી છે. પંખી ઉપર ફેંકાયેલા પથ્થરથી તેઓ સખત આઘાત અનુભવે છે. તરફડતા પંખીની વેદનાને કવિએ જે વાચા આપી છે તેનાથી આપણું હૃદય પણ વ્યથિત થઈ જાય છે. અંતે અફસોસ વ્યક્ત કરતાં કવિ કહે છે કે, ''મારાથી ડરી ગયેલા આ પંખીએ હંમેશ માટે શ્રદ્ધા ગુમાવી દીધી હોવાથી તે ફરી પાછી આવવાની નથી. હૃદયમાં લાગેલો કારમો ઘા ભૂલી શકવો સરળ નથી.'' હવે પંખી પોતાની પાસે નહિ જ આવે અને કદાચ આવશે તોપણ ફરીથી ઊડી જવા માટે જ. તેની વ્યથાથી કવિના હૃદયમાં થયેલો વલોપાત આ કાવ્યમાં વેધક રીતે પ્રગટ થયેલો છે.

(મંદાક્રાંતા)

તે પંખીની ઉપર પથરો ફેંકતાં ફેંકી દીધો;
છૂટ્યો તે, ને અરર પડી ફાળ હૈયા મહીં તો.
રે રે ! લાગ્યો દિલ પર, અને શ્વાસ રૂંધાઈ જાતાં;
નીચે આવ્યું તરુ ઉપરથી પાંખ ઢીલી થતામાં.

મેં પાળ્યું તે તરફડી મરે હસ્ત મારાજથી આ;
પાણી છાંટ્યું દિલ ધડકતે, તોય ઊડી શક્યું ના.
ક્યાંથી ઊઠે ? જખમ દિલનો ક્રૂર હસ્તે કરેલો;
ક્યાંથી ઊઠે ? હૃદય કુમળું છેક તેનું અહોહો.

આહા ! જો, જો કળ ઊતરીને આંખ તો ઊઘડી એ;
મૃત્યુ થાશે, જીવ ઊગરશે, કોણ જાણી શકે એ ?
જીવ્યું આહા ! મધુર ગમતાં ગીત ગાવા ફરીને;
આ વાડીનાં મધુર ફળને ચાખવાને ફરીને.

રે રે ! કિન્તુ ફરી કદી હવે પાસ મ્હારી ન આવે,
આવે ત્હોયે ડરી ડરી અને ઈચ્છતું ઊડવાને;
રે રે ! શ્રદ્ધા ગત થઈ પછી કોઈ કાળે ન આવે,
લાગ્યા ઘાને વીસરી શકવા કાંઈ સામર્થ્ય ના છે.

● માર્ગદર્શક સ્તંભ ●

કાવ્યનું ભાવવાહી ગાન કરાવ્યા પછી તેને પ્રશ્નોત્તરની મદદથી સમજાવવું. પશુ-પંખી પ્રેમ માટે વિદ્યાર્થીઓને જાગૃત કરવા. મનુષ્ય પોતાના સ્વાર્થ ખાતર નિર્દોષ પશુ-પક્ષીઓનું નિકંદન કાઢતો રહે છે. આપણે પશુ-પંખીના બચાવ માટે શું શું કરી શકીએ તેની ચર્ચા કરી વિદ્યાર્થીઓના વિચારો જાણી જરૂર લાગે ત્યાં વધારાની માહિતી આપી તેમને યોગ્ય માગદર્શન આપવું.

સ્વાધ્યાય

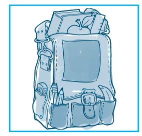

સ. ૧ નીચેના શબ્દો માટે કાવ્યમાં વપરાયેલા શબ્દો શોધો.

(૧) હાથ (૨) ઘા (૩) નાજુક (૪) મીઠા

(૫) વિશ્વાસ (૬) તાકાત (૭) થડકો (૮) ભૂલવું

સ. ૨ ઉદાહરણ પ્રમાણે શબ્દ લખો. દા. ત. : ક્રૂર – દયાળુ

(૧) જીવન (૨) મધુર (૩) ગમતાં (૪) સામર્થ્ય

સ. ૩ 'હૃદય' માટે કાવ્યમાં વપરાયેલા અન્ય શબ્દો અને તમે જાણતા હો તે પણ લખો.

સ. ૪ રેખાંકિત રૂઢિપ્રયોગોને સ્થાને કૌંસમાં આપેલા રૂઢિપ્રયોગ વાપરીને વાક્ય ફરીથી લખો.

(શ્વાસ રુંધાઈ જવો, ફાળ પડવી, કળ વળવી, શ્રદ્ધા ડગી જવી.)

(૧) વિપરીત પરિસ્થિતિમાં માણસ પ્રભુ ઉપરનો વિશ્વાસ ગુમાવી દે છે.

(૨) અકસ્માત થવાના સમાચાર સાંભળીને મને ધ્રાસકો પડયો.

(૩) સરઘસમાં અતિશય ભીડને કારણે મને ગુંગળામણ થવા લાગી.

(૪) અચાનક બારણામાં આંગળી આવી જવાથી પાંચ મિનિટ પછી પીડા ઓછી થઈ.

સ. ૫ કાવ્યપંક્તિને યોગ્ય રીતે જોડો :

(અ)	(બ)
(૧) રે રે ! શ્રદ્ધા ગત થઈ પછી	(૧) પાંખ ઢીલી થતામાં.
(૨) જીવ્યું આહા ! મધુર ગમતાં	(૨) ક્રૂર હસ્તે કરેલો.
(૩) ક્યાંથી ઊઠે ? જખમ દિલનો	(૩) કોઈ કાળે ન આવે.
(૪) નીચે આવ્યું તરુ ઉપરથી	(૪) ગીત ગાવા ફરીને.

સ. ૬ યોગ્ય વિકલ્પ પસંદ કરી વાકય ફરીથી લખો.

(૧) પંખીને હોંશમાં લાવવા ________

(અ) તેને વૃક્ષની છાયામાં રાખ્યું.

(આ) તેને પ્રેમથી પંપાળ્યું.

(ઈ) તેના ઉપર પાણી છાંટ્યું.

(૨) પંખી ________ ઉપરથી નીચે પડયું.

(અ) આકાશ

(આ) ઝાડ

(ઈ) છાપરા

(૩) એકવાર ________ ગઈ પછી પાછી આવતી નથી.

(અ) શ્રદ્ધા

(આ) સ્થિતિ

(ઈ) કિંમત

સ. ૭ ચાલો, સમજીને લખીએ.

(૧)	કવિએ પથરો ફેંકયો	–
(૨)	કવિ પંખીની સારવાર કરે છે	–
(૩)	છેલ્લે કવિ અફસોસ કરે છે	–
(૪)	કવિતાના કવિનું પૂરું નામ	–

સ. ૮ 'મારું પ્રિય પક્ષી' વિશે અથવા 'ઘાયલ પક્ષીની સારવાર તમે કેવી રીતે કરશો' તે તમારા શબ્દોમાં લખો.

★ બે-બે વિદ્યાર્થીઓના જૂથ બનાવીને 'પિંજરાનું પક્ષી' અને 'સ્વતંત્ર પક્ષી' બની સંવાદ સાધો.

સ. ૯ ઉદાહરણ પ્રમાણે કૌંસમાં આપેલા ક્રિયાપદનું યોગ્યરૂપ ખાલી જગ્યામાં લખો.

દા.ત. પક્ષીઓ (ગમવું) ગમતાં ગીતો ગાય છે.

(૧) (ઊગવું) ________ સૂરજનાં કિરણો કોમળ હોય છે.

(૨) આકાશમાં (ઊડવું) ________ પંખીને ઈજા ન પહોંચાડાય.

(૩) (ખીલવું) ________ ફૂલો પર ભમરાં મંડરાતાં હતાં.

(૪) (તરફડવું) ________ પંખીને જોઈ કવિનું હૃદય દ્રવી ઊઠયું.

(૫) (ધડકવું) ________ દિલે તેને પંપાળ્યું.

સ. ૧૦ વિશેષણ ઓળખીને રેખાંકિત કરો.

(૧) જખમ દિલનો ક્રૂર હસ્તે કરેલો.
(૨) મધુર ગમતાં ગીત ગાવા ફરીને.
(૩) મધુર ફળને ચાખવાને ફરીને
(૪) હૃદય કુમળું છેક તેનું અહોહો.

પ્રકલ્પ

★ ઋતુ બદલતાં કેટલાંક પક્ષીઓ સ્થળાંતર કરતાં હોય છે. આવાં સ્થળાંતર કરતાં પંખીઓની માહિતી ઈન્ટરનેટ પરથી મેળવીને સુંદર આલ્બમ બનાવો.

✪ વિશેષ વાંચન ✪

એક વર્ષો જૂનું મંદિર હતું. કેટલાંક શ્રદ્ધાળુઓએ સાથે મળીને આ મંદિરના જીર્ણોદ્ધારની કામગીરી શરૂ કરી. મંદિરમાં વર્ષોથી રહેતાં કબૂતર મૂંઝાયાં કે હવે આપણે રહેવા ક્યાં જઈશું? બાજુમાં આવેલી મસ્જિદમાં રહેતાં કબૂતરોને આ વાતની ખબર પડતાં આ કબૂતરોએ મંદિરમાં રહેતાં કબૂતરોને થોડા મહિના મસ્જિદમાં રહેવા આમંત્રણ પાઠવ્યું. મંદિરનાં બધાં જ કબૂતરો રહેવા માટે મસ્જિદમાં ગયાં.

આ વિસ્તારમાં એક ચર્ચ પણ હતું. ચર્ચનાં કબૂતરોને પણ જાણ થઈ કે મંદિરનાં કબૂતરો હાલ મસ્જિદનાં કબૂતરો સાથે આશરો લઈ રહ્યાં છે. ચર્ચનાં કબૂતરો મસ્જિદમાં ગયાં અને ત્યાં આશરો લેતાં મંદિરનાં કબૂતરોને ચર્ચના મહેમાન બનવા વિનંતિ કરી. મંદિરનાં કબૂતર થોડા દિવસ ચર્ચમાં પણ ગયાં. આ કબૂતરો થોડા દિવસ ગુરુદ્વારા ને થોડા દિવસ દેરાસરનાં કબૂતરના પણ મહેમાન બન્યાં.

મંદિરનું બાંધકામ પૂર્ણ થતાં કબૂતર ફરીથી પોતાના મૂળ સ્થાને પરત ફર્યાં. કબૂતરના એક નાના બચ્ચાએ એમના વડીલને પૂછ્યું, ''દાદા, આપણે થોડા મહિના સુધી બધી જગ્યાએ ફર્યાં. ત્યાં મેં જોયું કે જે લોકો મંદિરમાં આવે એને હિન્દુ કહેવાય, મસ્જિદમાં આવે એને મુસ્લિમ કહેવાય, ચર્ચમાં આવે એને ઈસાઈ કહેવાય, ગુરુદ્વારામાં આવે એને શીખ કહેવાય અને દેરાસરમાં જાય એને જૈન કહેવાય, આવું કેમ?'' વડીલ કબૂતરે કહ્યું, ''બેટા, એ બધા જુદાંજુદાં ધર્મ પાળે છે માટે જુદાંજુદાં નામે ઓળખાય છે.''

બચ્ચાને આ જવાબથી સંતોષ ન થયો એટલે બીજો પ્રશ્ન કર્યો, ''દાદા, આપણે મંદિરમાં હોઈએ ત્યારે અને મસ્જિદમાં હોઈએ ત્યારે પણ કબૂતર જ કહેવાઈએ. આપણે એકસરખાં દેખાઈએ એમ આ લોકો પણ દેખાવમાં સરખા જ છે તો પછી એ મંદિર કે મસ્જિદમાં, હિન્દુ-મુસ્લિમને બદલે માણસ તરીકે કેમ ન ઓળખાય?'' વડીલ કબૂતરે નાના બચ્ચાને વહાલ કરતાં કહ્યું, ''બેટા, આપણે બુદ્ધિ વગરનાં પક્ષીઓ છીએ અને માણસો બહુ બુદ્ધિશાળી છે એટલે એમણે એમની બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરીને ભેદભાવ ઊભા કર્યા છે.''

હે પ્રભુ! આપને એટલી જ પ્રાર્થના છે કે ભેદભાવ ઊભા કરતી અમારી બુદ્ધિને કુંઠિત કરજો અને આપની રચેલી સૃષ્ટિના પ્રત્યેક માનવને પ્રેમ કરી શકીએ એવું કબૂતર જેવું ભોળપણ આપજો.

– શૈલેષ સગપરિયા

હા, પસ્તાવો વિપુલ ઝરણું સ્વર્ગથી ઊતર્યું છે.

3VAZFO

❀ ❀ ❀